

«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

мәгариф һәм фән

министры

_____ **И.Г.Һадиуллин**

« ___ » _____ **2022 нче ел**

**Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының
татар укучылары өчен 2023 нче елда туган (татар) телдән
бердәм республика имтиханын уздыру
өчен әзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр
һәм эчтәлек элементларының кодификаторы**

Татар теленнән эзерлек дәрәжәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының кодификаторы (алга таба – кодификатор) – 2023 нче елгы бердәм республика имтиханының эчтәлеген билгеләүче документларның берсе.

Кодификатор Татарстан Республикасы Мәгариф һәм фән министрлыгы тарафыннан тәкъдим ителгән дәрәслекләр, белем бирү программалары нигезендә төзелгән .

Бу документ татар теленнән урта (тулы) мәктәп курсы буенча имтихан материаллары төзү өчен нигез булып тора, шуңа күрә уку материалын гомумиләштерү һәм системалаштыру принципларыннан гыйбарәт.

Кодификаторда эчтәлеге киңрәк булган бүлекләр, калын курсив хәрефләр белән язылып, кечерәк өлешләргә бүленде. Әлеге позицияләрнең һәрберсе укыту эчтәлегенең берләштерелгән дидактик берәмлекләрен тәшкил итә. Аларга берничә тематик берәмлек керә ала. Тикшерү биреме төзеләчәк эчтәлек элементларының коды икенче баганда күрсәтелә.

1 нче бүлек. Татар теленнән бердәм республика имтиханында тикшереләчәк эчтәлек элементларының исемлеге

Бүлек коды	Тикшерелә торган элемент коды	Тикшерелә торган материалның эчтәлеге
1		<i>Фонетика</i>
	1.1	Аваз һәм хәреф
	1.2	Сүзгә фонетик анализ
2		<i>Лексика һәм фразеология</i>
	2.1	Сүзнең лексик мәгънәсе
	2.2	Антонимнар. Омнимнар. Синонимнар
	2.3	Фразеологик әйтелмәләр
	2.4	Кулланылышы һәм килеп чыгышы ягыннан татар әдәби теленең сүзлек составы
	2.5	Лексик анализ
3		<i>Сүз төзелеше, сүз ясалышы</i>
	3.1	Сүзнең тамыры һәм кушымчалар
	3.2	Сүз ясалу ысуллары
	3.3	Сүзнең ясалышын тикшерү
	3.4	Сүзнең төзелешен тикшерү
4		<i>Грамматика. Морфология</i>

	4.1	Мөстәкыйль сүз төркемнәре
	4.2	Ярдәмче сүз төркемнәре
	4.3	Сүзгә морфологик анализ
5		<i>Грамматика. Синтаксис</i>
	5.1	Сүзтезмә
	5.2	Жөмлә. Жөмләнең грамматик (предикатив) нигезе. Баш кисәкләр (ия, хәбәр)
	5.3	Иярчен кисәкләр
	5.4	Бер составлы һәм ике составлы жөмлөләр
	5.5	Жыйнак һәм жәенке жөмлөләр
	5.6	Тулы һәм ким жөмлөләр
	5.7	Жөмләдә сүз тәртибе
	5.8	Кушма жөмлә
	5.9	Тезмә кушма жөмлә
	5.10	Иярченле кушма жөмлә
	5.11	Туры һәм кыек сөйләм
	5.12	Сүзтезмәгә синтаксик анализ
	5.13	Гади жөмләгә синтаксик анализ
	5.14	Кушма жөмләгә синтаксик анализ
6		<i>Орфография</i>
	6.1	е, ю, я хәрәфләренең дәрәс язылышы
	6.2	о-ы, ө-е хәрәфләренең дәрәс язылышы
	6.3	В хәрәфенең дәрәс язылышы
	6.4	ь-ь билгеләрнең дәрәс язылышы
	6.5	къ-гъ, к-г авазларын дәрәс язу кагыйдәләре
	6.6	э хәрәфенең дәрәс язылышы
	6.7	сүз азагындагы [п] һәм [к], [къ] авзларының дәрәс язылышы
	6.8	Дифтонгларның дәрәс язылышы
	6.9	Сүзләргә юлдан юлга күчәрү кагыйдәләре
	6.10	ия, -ие, -ль гә беткән алынма сүзләргә дәрәс язылышы
	6.11	Баш хәрәфләргә язу кагыйдәләре
	6.12	Саннарның дәрәс язылышы

	6.13	Инфинитивның дәрәс язылышы
	6.14	Кисәкчәләрнең дәрәс язылышы
	6.15	Тезмә, парлы, кушма сүзләрнең дәрәс язылышы
	6.16	Кушымчаларның дәрәс язылышы
	6.17	Орфографик принциплар
7		<i>Пунктуация</i>
	7.1	Ия белән хәбәр арасында тыныш билгесе
	7.2	Гади жөмләдә тыныш билгеләре
	7.3	Тиңдәш кисәкләр янында тыныш билгеләре
	7.4	Эндәш һәм кереш сүзләр янында тыныш билгеләре
	7.5	Аерымланган кисәкләр янында тыныш билгеләре
	7.6	Аныклагычлар янында тыныш билгеләре
	7.7	Әйтү максаты ягыннан төрле жөмләләр янында куела торган тыныш билгеләре
	7.8	Туры сөйләм һәм диалогта тыныш билгеләре
	7.9	Гомумиләштерүче сүзләр янында тыныш билгеләре
	7.10	Кушма жөмләдә тыныш билгеләре
	7.11	Теркәгечле тезмә кушма жөмләдә тыныш билгеләре
	7.12	Теркәгечсез тезмә кушма жөмләдә тыныш билгеләре
	7.13	Аналитик иярчен жөмләле кушма жөмләдә тыныш билгеләре
	7.14	Синтетик иярчен жөмләле кушма жөмләдә тыныш билгеләре
	7.15	Катлаулы кушма жөмләдә тыныш билгеләре
	7.16	Тезем һәм чит сөйләмле текстларда тыныш билгеләре
	7.17	Диалогта тыныш билгеләре
	7.18	Туры һәм кыек сөйләм янында тыныш билгеләре
	7.19	Татар һәм рус телләрендә пунктуация үзенчәлекләре
8		<i>Сөйләм</i>
	8.1	Сөйләм культурасы һәм тәржемә
	8.2	Татар теленнән рус теленә тәржемә итү.
	8.3	Рус теленнән татар теленә тәржемә итү
	8.4	Стильләр һәм сөйләм төрләре
	8.5	Стильләренң лексик-грамматик үзенчәлекләре
	8.6	Төрле стильдәге һәм сөйләм төрендәге текстлар төзү

9		Тел нормалары
	9.1	Орфоэпик нормалар
	9.2	Лексик нормалар
	9.3	Грамматик нормалар (морфологик нормалар)
	9.4	Грамматик нормалар (синтаксик нормалар)
10		Татар сөйләменең матурлыгы
	10.1	Татар әдәби теленең байлыгы һәм тәэсирле булуы
	10.2	Лексика һәм фразеологиянең тәэсирлелек чаралары
11		Төрле стильдәге һәм жанрдагы текстларны тикшерү

2 нче бүлек. Татар теленнән бердәм республика имтиханында тикшерелә торган эзерлек дәрәжәсенә таләпләр исемлеге

Таләп коды	Тикшерелә торган күнекмәләрнең исемлеге
1.	Сүзнең аваз-хәреф мөнәсәбәте үзенчәлекләрен белү
2.	Сөйләмне татар әдәби теленең әйтеш (орфоэпик) нормалары ягыннан бәяли белү
3.	Сөйләмне татар әдәби теленең лексик нормалары ягыннан бәяли белү
4.	Сөйләмне татар әдәби теленең морфологик нормалары ягыннан бәяли белү
5.	Сөйләмне татар әдәби теленең синтаксик нормалары ягыннан бәяли белү
6.	Сөйләмне аңлап, дәрәс тәржемә итә белү
7.	Грамматик билгеләренә нигезләнеп, сүзнең билгеле бер сүз төркеменә каравын билгели белү
8.	Лексик билгеләренә нигезләнеп, сүзнең билгеле бер сүз төркеменә каравын билгели белү
9.	Сүзгә фонетик анализ ясый белү
10.	Фонетика, лексика, сүз ясалышы, морфология, синтаксис буенча алган белемнәрен телнең орфографик нормаларына яраклаштырып куллана белү
11.	Тыныш билгеләренең куелышын аңлата белү
12.	Сөйләм эшчәнлегенә барышында, татар теленең синтаксик нормаларыннан тайпылмау
13.	Язма сөйләмдәге мәгълүматны дәрәс, төгәл аңлай белү
14.	Сөйләм стильләрен билгели белү
15.	Сүз ясалышы ысулларын билгели белү
16.	Сүзтезмәләргә синтаксик анализ ясый белү
17.	Жөмлөгә синтаксик анализ ясый белү
18.	Текстның эчтәлегенә турында кыскача төгәл мәгълүмат бирә белү

19.	Башлангыч текстның эчтәлеген аңлый һәм аңлатып бирә белү
20.	Башлангыч текстка нигезләп үз фикереңне эзлекле белдерә белү
21.	Үз фикереңне эзлекле, бәйләнешле белдерә алу
22.	Сөйләмдә телнең лексик байлыгыннан, төрле грамматик конструкцияләрдән урынлы куллана белү
23.	Язма һәм телдән сөйләмне әдәби телнең орфографик, грамматик һәм пунктуацион нормалары нигезендә төзи белү